

ИЗВЕШТАЈ КОМИСИЈЕ ЗА ПРЕГЛЕД И ОЦЕНУ ДОКТОРСКЕ
ДИСЕРТАЦИЈЕ МР ИВАНЕ Ђ. ЂОРЂЕВ
„ОРТОГРАФСКА НОРМА У ПИСМЕНИМ ЗАДАЦИМА УЧЕНИКА
СРЕДЊИХ ШКОЛА КАО ПУТОКАЗ МОДЕРНЕ НАСТАВЕ
ПРАВОПИСА“

I ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ

1. Датум и орган који је именовео комисију:
Наставно-научно веће Филолошког факултета Универзитета у Београду на седници одржаној 20. маја 2015. године.
2. Састав комисије са назнаком имена и презимена сваког члана, звања, назива уже научне области за коју је изабран у звање, датума избора у звање и назив факултета, установе у којој је члан комисије запослен:
 1. Др Драгана Д. Вељковић Станковић, ванредни професор, *Српски језик*, Методика наставе српског језика, датум последњег избора у звање 26. 2. 2014. године, Филолошки факултет Универзитета у Београду.
 2. Др Вељко Ж. Брборић, ванредни професор, *Српски језик*, Методика наставе српског језика, датум последњег избора у звање 21. 1. 2012. године, Филолошки факултет Универзитета у Београду.
 3. Др Љиљана Петровачки, редовни професор, *Српски језик и лингвистика*, датум последњег избора у звање 12. 3. 2009. године, Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду.

II ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ

1. Име, име једног родитеља, презиме:
Ивана, Ђурица, Ђорђевић
2. Датум рођења, општина, република:
31. 5. 1980. године, Вршац, СР Србија
3. Датум одбране, место и назив магистарске тезе:
14. 3. 2009. године, Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду, *Глаголски прилози у настави српског језика*
4. Научна област из које је стечено академско звање магистра наука:
Српски језик, Методика наставе српског језика

III НАСЛОВ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

Ортографска норма у писменим задацима ученика средњих школа као путоказ модерне наставе правописа.

IV ПРЕГЛЕД ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

Навести кратак садржај са знаком броја страна поглавља, слика, шема, графикана и сл.

Докторска дисертација *Ортографска норма у писменим задацима ученика средњих школа као путоказ модерне наставе правописа* кандидаткиње мр Иване Ђорђевић има обим од 489 страна и садржи све потребне сегменте, а основни текст рада (без библиографије и прилога) обухвата 429 куцаних страница (фонт 12, у напоменама 10, проред 1,5). Текст дисертације претходе: *Резиме* (са кључним речима) на српском и енглеском језику, *Садржај* (на првих 19 непагинираних страна) и *Листа техничких и других скраћеница* (1–4). Дисертација се састоји од два комплексна и тематски кореспондентна дела: I. *Ортографска норма у писменим задацима ученика средњих школа*, II. *Ка модернизацији средњошколске наставне праксе*. Оваква композиција условљена је природом, циљевима истраживања, а такође и инхерентно дихотомном, теоријском и практичном оријентацијом Методике наставе српског језика. Основни текст дисертације пажљиво је сегментиран, а овде наводимо наслове главних поглавља и потпоглавља: I. ОРТОГРАФСКА НОРМА У ПИСМЕНИМ ЗАДАЦИМА УЧЕНИКА СРЕДЊИХ ШКОЛА (5–222), 1. Приступ теми (5–26), 2. Теоријско-методолошки оквир истраживања (27–37), 3. Опис и анализа резултата истраживања (38–222); II. КА МОДЕРНИЗАЦИЈИ СРЕДЊОШКОЛСКЕ НАСТАВНЕ ПРАКСЕ (223–410), 1. Ортографија у писменим задацима и наставној пракси из визуре ученика и наставника (223–258), 2. Како унапредити наставу правописа и осавременили методички приступ писменим задацима (259–314), 3. Методички модели и апликације у средњошколској настави правописа (315–410), III. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА (411–429), ЛИТЕРАТУРА: Литература (430–446), Правописи (446–447), Уџбеници (447), Наставни програми и закони (448–449), Електронски извори (449–451), Акредитовани семинари стручног усавршавања (451–452). После *Литературе* следи *Прилог* (453–487): у 8 сумарних табела прегледно је дат приказ заступљености и фреквентности ортографских грешака у писменим задацима средњошколаца према (1) правописним областима (453–456), (2) школском усмерењу (457–462), (3) узрасту ученика (463–468), (4) успеху ученика на писменим задацима (469–474), као и преглед заступљености и фреквентности грешака у једном писменом задатку средњошколца, и то према (а) школском усмерењу (475–477), (б) узрасту (478–480) и (в) успеху (481–483). У табели бр. 8 презентован је преглед укупног броја различитих типова ортографских грешака према тематској оријентацији писмених задатака (484–487). На крају су биографија ауторке и изјаве (488–493).
Текст дисертације мр И. Ђорђевић садржи 56 табела, 7 графичких приказа, 29 илустрација и 22 приказа слајдова.

V ВРЕДНОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

Докторска дисертација мр Иване Ђорђевић под насловом *Ортографска норма у писменим задацима ученика средњих школа као путоказ модерне наставе правописа* представља резултат обимног теоријског и емпиријског истраживања наставе правописа и правописне праксе ученика средњих школа, које је резултирало детаљним приказом комплексне слике наставних постигнућа, а потом и научно утемељеним иновативним приступима у стицању, утврђивању и систематизацији знања из ове области наставе српског језика као матерњег.

Истраживање мр И. Ђорђевић има сва обележја интердисциплинарног приступа, јер бављење ортографском нормом нужно укључује упућеност на широку лингвистичку, дидактичку, психолингвистичку и когнитивну утемељеност методолошких поставки. Стога у оквиру првог дела рада I. *Ортографска норма у писменим задацима ученика средњих школа*, у *Приступу теми* (5–26) кандидаткиња – полазећи од теорије Ј. Виготског о развоју научних и спонтаних појмова – указује на значај повезаности развоја писаног говора и степена оспособљености за усвајање знања из правописа, а узроке бројних недостатака наставне праксе открива путем испитивања концептуализације правописа и утицаја начина поимања ортографских узуса у свакодневной писменој комуникацији на мотивацију и укупна постигнућа средњошколаца. Резултати анкете коју је докторандкиња (са тим циљем) спровела међу ученицима – преко избора изворних домена (уп. *правопис је неиспитан простор / дно океана / минско поље; правописна правила су тајне; правопис је ружа с трњем* и др.) – откривају да суштински узрок незавидног успеха треба тражити у негативној спрези ниске методичке инвентивности, миноризације градива из ове области и недовољне пажње која се посвећује настави ортографије. Ауторка запажа и друге изворе неуспеха,

те истиче да настава правописа често није усаглашена с индивидуалним способностима ученика, да се „недовољно води рачуна о систематичности и адекватним експланаторним поступцима“, а такође и да у настави неретко „доминирају рецептивни приступи и поступци који имају обележја традиционалне наставе: диктирање правописних правила, усмено понављање правила и сл.“ (18).

У другом одељку под насловом *Теоријско-методолошки оквир истраживања* кандидаткиња јасно формулише и представља циљеве свог рада и изходишне хипотезе (27–29). Будући да је истраживање окренуто не само пописивању и класификацији правописних грешака у писменим задацима ученика средњих школа, већ пре свега битном побољшању ефикасности наставних приступа, као и подизању друштвене свести о значају правилне примене правописне норме, овај рад се може сматрати значајним доприносом унапређењу опште културе писменог изражавања. Релевантност података које мр И. Ђорђевић у дисертацији презентује заснива се на темељној обради и анализи големог корпуса: кандидаткиња је помно прегледала 3135 школских писмених задатака (из 1000 вежбанки) писаних током школске 2010/11. школске године у шест средњих школа: у Вршцу, Новом Саду, Београду и Белој Цркви. Овај корпус испитан је статистичком, дескриптивном, аналитичком и методом узорака, а за унос и обраду података коришћен је програм *Ексел* (Excel). Кандидаткиња указује на извесна ограничења овог истраживања и на пројекције резултата које су приказане у другом, методичком делу рада. Детаљно су описани припрема и ток истраживања, као и прилагођавање софтвера потребама рада. Кандидаткиња притом објашњава: „Будући да су сви писмени задаци рађени током школске 2010/11. године, одлучено је да поштовање правописне норме у њима буде посматрано према норми прописаној у Правопису Матице српске из 1993. год., са посебним напоменама тамо где су у П 2010 [у Правопису Матице српске из 2010. године] забележене уже правописне ставке другачије нормирају” (32). У прикупљању материјала и оформљавању корпуса помогли су јој наставници следећих школа: Гимназије „Борислав Петров Браца” (Вршац), Школског центра „Никола Тесла” (Вршац), Гимназије „Исидора Секулић” (Нови Сад), Филолошке гимназије у Београду, Фармацеутско-физиотерапеутске школе (Београд) и Техничке школе „Сава Мунђан” (Бела Црква). Овако широка сарадња предметних наставника, а такође и добар одзив и учешће у анкети у вези са начином и облицима исправка и оцењивања писмених задатака ученика открива високу професионалност и свест практичара о потреби за испитивањем актуелног стања, а потом и унапређењем наставе правописа. Истовремено, то је и значајан показатељ важности овог истраживања и његове виталне везаности за наставну праксу.

У посебном одељку (1.7) детаљно су размотрена ранија истраживањима ортографске норме у писменим задацима. Ауторка полази од истраживања Шипке (1959), Марковића (1965) и Салонског (1969), указује на испитивање функционалне писмености у Србији деведесетих година (Васић и др. 1993), као и на резултате које А. Петровић (1999) доноси у (необјављеној) дисертацији о језичким особинама ученика у школама средњег образовања. Посебну пажњу кандидаткиња посвећује детаљном приказу података и запажања о настави правописа и ученичким постигнућима изнетим у монографији В. Брборића *Правопис српског језика у наставној пракси* (2004), а на резултате овога истраживања позива се више пута у раду. На крају овога поглавља мр И. Ђорђевић истиче да би „нова запажања и закључци из наставне праксе обогатили [...] сазнања о недостацима наставе правописа, допринели осмишљању ефикаснијих методичких приступа у настави матерњег језика, утицали на успешније конципирање уџбеника и приручника, а свакако придонели већој и трајнијој оспособљености ученика да своја знања из матерњег језика примене у свим животним ситуацијама” (26).

У трећем и најобимнијем поглављу под насловом **Опис и анализа резултата истраживања** (38–222) мр Ивана Ђорђевић разматра правописне грешке које су забележене у истраживачком корпусу. Грешке класификује према правописним темама: *Писма, Изговор, Гласовне промене и односи гласова, Велико слово, Спојено и одвојено писање речи, Интерпункција, Скраћенице, Подела речи на крају реда, Комбиновање знакова и видова текста или слога, Транскрипција*. У оквиру наведених правописних области, тј. тема издвојено је укупно 80 подтема, што показује да је реч о врло комплексном истраживању. У прилог томе говори и чињеница да је кандидаткиња у дисертацији имала задатак да утврди заступљеност и фреквентност правописних грешака у писменим задацима према: (а) узрасту ученика, (б) школском усмерењу и (в) оствареном успеху ученика на писменим задацима. Прегледности изложених резултата доприноси начин на који је

ауторка структурисала презентацију анализираних грешака: уз сваку правописну тему кандидаткиња даје кратак теоријски увод (позивајући се на актуелну правописну и другу литературу), чему следи табеларни приказ заступљености и фреквентности грешака у корпусу, а потом и аналитички интонирано, те методички уобличено образложење. Правописне грешке даље су размотрене према подтемама везаним за испитивану правописну област (тако су, на пример, грешке које се тичу гласовних промена и односа гласова описане у 13 подтема: *Сугласник Х, Сугласник Ј, Сугласник Ч, Сугласник Ђ, Сугласник Џ, Сугласник Ђ, Једначење сугласника по звучности, Једначење сугласника по месту и начину артикулације, Разједначавање сугласника, Губљење сугласника, Алтернације задњонепчаних сугласника К, Г, Х, Непостојано А и Удвајање самогласника* (65–78). У посебним одељцима даје се анализа заступљености и фреквентности грешака према узрасту ученика, школи и успеху, а сумирање резултата, у виду закључака, следи после сваке правописне теме. Овакав редослед излагања поштован је доследно у опису и анализи резултата истраживања, а сваки тип грешке илустрован је примерима ексцерпираним из писмених задатака. Примери грешака графички су истакнути, најчешће издвојени у посебним пасусима. Важно је истаћи да кандидаткиња посебну пажњу посвећује откривању узрока појављивања и опстајања, тј. упорног понављања типичних (фреквентних) ортографских грешака у писменим задацима средњошколаца, због чега се овом питању посвећују посебни пододељци (уп. 3.6.1.3.1. *Узроци погрешне употребе или изостављања запете у писменим задацима средњошколаца*, 130–133 и сл.). Један пододељак посвећен је и разматрању односа тематике писмених задатака и ортографских грешака (исп. 3.11. *Однос заступљености правописних грешака и тематске оријентације писмених задатака*, 204–212). Мр И. Ђорђевић запажа да „ученици праве више ортографских грешака у писменим задацима (и у њиховим насловима) у којима обрађују теме из градива но у случајевима када се опредељују да писмене задатке пишу на слободне теме”, и додаје: „Ова разлика у заступљености правописних грешака најочљивија је у употреби великог слова” (211). Поред тога, разматрају се могући разлози затеченог стања и указује се на неопходност повезивања наставе језика, културе (усменог и писменог) изражавања и наставе књижевности. У финалном одељку првог дела дисертације дати су *Укупни резултати* (212–222). Из овог сегмента рада издвајамо следеће ауторкино запажање: „У 3135 писмених задатака рађених школске 2010/11. год. из предмета *Српски језик и књижевност* има укупно 8320 правописних грешака. Дакле, један ученик средње школе у просеку начини 2,65 ортографских грешака када пише писмени задатак. Поред правописних, ученици праве и друге граматичке, стилске, техничке, те грешке у садржају” (212). Запажено је да највише грешака има у области интерпункције, а на другом и трећем месту по учесталости налазе се огрешења о норму која се тичу спојеног и одвојеног писања речи и употребе великог слова (212), зато се кандидаткиња залаже за богаћење методичке литературе модерно осмишљеним правописним вежбањима, посвећивање посебне пажње побољшању и осавремењавању припрема за писање писмених задатака, као и методологији рада на њиховом исправљању (221).

Други део дисертације – *Ка модернизацији средњошколске наставне праксе* – конципиран је у духу трагалачке и стваралачке праксе окренуте иновацији наставних приступа правописној материји и обликовању ефикаснијих методичких модела обраде, систематизације знања и осмишљању занимљивих, подстицајних вежби. Тако су теоријска и емпиријска истраживања добро искоришћена са циљем моделовања успешних и функционалних апликација које представљају значајан допринос методичкој пракси. У првом сегменту овог дела дисертације (1. **Ортографија у писменим задацима и наставној пракси из визуре ученика и наставника** 223–258) кандидаткиња износи резултате двеју анкета; (А) у првој су испитивани ставови ученика (укупно 100 испитаника) према (а) актуелној настави правописа, (б) вредновању знања из ове области, а такође је запажан и бележен (в) однос ђака према писменим задацима, док се другом анкетом (Б) желело доћи до података о томе како наставници вреднују, исправљају и коментаришу ортографске грешке (укупно 43 испитаника). Резултати ових анкета обелодањују занимљиве чињенице: ученици своја знања необјективно процењују, а у томе им повлађују ставови, корективни поступци и начини евалуације наставника, који према овом типу грешака имају доста попустљив став; поред тога, чињеница да 91% ученика није одговорило на питање о корисности поштовања ортографских правила у свакодневной писменој комуникацији сама је по себи алармантна, јер открива, с једне стране, немотивисаност ученика за учење и примену знања, а с друге изузетно мале домете у реализацији васпитних циљева, те недовољну ефикасност корективних поступака, због чега ученици

не добијају адекватне повратне информације о свом успеху, па ни комплетна упутства у вези са ваљаним поступцима исправке писмених задатака. Зато мр Ивана Ђорђевић у следећем поглављу овог дела рада – **Како унапредити наставу правописа и осавременити методички приступ писменим задацима** (259–314) – даје конкретне предлоге за пољшање наставне праксе и укупних постигнућа ученика и подробније се бави следећим темама: *Припремама за писмени задатак* (ортографски аспект), *Правописним дневником*, *Исправком писменог задатка*, а пажњу такође посвећује и могућностима иновирања школског издања правописа и наставних планова и програма, те организацији простора у функцији ефикаснијег рада и индивидуализације наставе правописа. На крају овог дела рада, посебан пододелак посвећен је тематици писмених задатака (2.6; 311–314). Уочивши не само мањкавости у поштовању правописне норме, већ и у другим значајним елементима писмених састава ученика, кандидаткиња се залаже за континуирано и смислено повезивање усмених и писмених вежби у припремама за писање писмених задатака, утемељених на комуникативном приступу у настави матерњег језика (265–273). У овом делу дисертације, ауторка доноси оригиналну идеју о увођењу *правописног дневника* у наставни рад, чију структуру, садржај и начин вођења детаљно представља, образлажући разлоге и потребу за његовим увођењем. Према речима мр Иване Ђорђевић, „за успех наставе правописа изузетно [су] значајни континуирано праћење, идентификовање фреквентних ортографских грешака ученика, њихова класификација и систематизација, а [...] ове радње се увелико могу олакшати праксом вођења правописног дневника” (273–274). За разлику од многих оптерећујућих а истовремено непродуктивних административних обавеза наставника, *правописни дневник* је осмишљен као сврховито и корисно евалутивно и корективно наставно средство, чији се садржај користи зарад усмеравања и бољег обликовања наставних поступака и у редовној и у допунској настави. Истовремено, он постаје драгоцен извор примера корисних за примену у различитим вежбањима, тестовима и др., а забележени резултати напретка представљају добру основу за мотивисање ученика. Имајући у виду многе изазове наставне праксе, али и интересе ученика, руководећи се принципом економичности и рационалности, а пре свега неговањем квалитета наставе и њених резултата, докторандкиња се залаже за смањење броја писмених задатака и свој став овако образлаже: „предлажемо да се у току једне школске године уместо четири писмена задатка реализују три (један у првом и два у другом, дужем полугодишту), али да се обавезно прегледају и вреднују исправке писмених задатака. У формалном смислу не би се ништа изгубило ... али би, верујемо, ти задаци били квалитетнији“ (292). Ауторка се залаже за отклањање сваког формализма у концепту, организацији и реализовању корективних поступака и часова исправка: (а) облицима и начину исправљања грешака треба приступати акрибично, доследно и користити их као смернице даљих вежби, (б) између колективног и индивидуалног исправка ученицима треба дати довољно времена да осмисле побољшану верзију рада, коју (в) потом ваља пажљиво прегледати и оценити. Скуп наставних поступака примењених у овом моделу исправке кандидаткиња назива *пројектом усавршавања писменог изражавања* (292), који би свим сегментима примене, као и резултатом својим у пуној мери показао сврховитост писмених задатака и при томе афирмисао функционалне везе с наставом усменог изражавања, наставом језика и књижевности. Након подробног разматрања сегмената актуелног наставног плана и програма који се тичу наставе правописа у средњој школи, а с ослоном на релевантну литературу која се бави овом проблематиком (Ђорђевић 2004), кандидаткиња даје и неке сугестије у вези са могућим корекцијама наставног плана и програма: „Сматрамо да приликом [...] састављања [наставног плана] треба узети у обзир и ове параметре: (а) резултате континуираних праћења поштовања ортографске норме у наставној пракси (у писменим задацима ученика средњих школа и путем правописних тестова); (б) одговоре ученика и наставника у анкетама о правопису у наставној пракси; (в) измене и допуне норме” (308). Ауторка такође сматра да би корисно било наставном плану и програму додати и час посвећен изменама и допунама ортографске норме, јер су овакви компаративни приступи, иако је од објављивања П2010 прошло више година, веома ретки. Разматрајући организацију простора у школама, ауторка истиче предности увођења *правописних кутака* од почетка основношколског образовања, те осмишља *правописни подсетник* (који би се водио у ђачким клубовима са циљем ефикаснијег рада и индивидуализације наставе правописа у средњим школама). Овај сегмент дисертације заокружује се разматрањем тематике писмених задатака и неколиким запажањима у вези са усмереношћу и комплексношћу тема, због чега кандидаткиња истиче потребу за формулисањем нових, ученицима занимљивијих, примеренијих и

интелектуално подстицајних тема (311–314).

У делу дисертације под називом **Методички модели и апликације у средњошколској настави правописа** (315–410) кандидаткиња показује своју креативност у осмишљању модерних приступа обради, проширивању и систематизацији знања из ове области. Поред методичких апликација намењених редовној настави, И. Ђорђевић детаљно описује методичке моделе који су, због веће захтевности, погодни за реализацију на часовима додатне наставе. При конципирању наставних приступа кандидаткиња се води потребама модерне наставе српског језика, али и интересовањима ученика, те проналази занимљиве начине да наставу правописа повеже с наставом књижевности и језичке културе. Посебан квалитет оваквих апликација представља то што су међуобласне везе пронађене зналачки, уз пуно уважавање аутономности књижевних дела, чије се тумачење, увођењем ортографског аспекта, на особен начин употпуњава и продубљује. Тако је, примерице, обнављање и проширивање знања о правилној употреби знака *три тачке* уклопљено у психолошки приступ који погодује сагледавању расположења Јоне, главног јунака Чеховљеве приповетке *Туга*. Приликом одабира уметничких предлога кандидаткиња се водила мишљу да књижевно дело не сме бити инструментализовано у настави језика, већ постављено у такав ракурс који ће показати пуну вредност и разложност повезивања с наставом језика, и то не само својом интелектуалном провокативношћу, већ и увођењем мотивацијских спрега које саемо дело намеће. Тако се показало да је улажење у поетски свет Р. Лазића – отворен песмом *Аутобуске жене* – условљено ваљаним интонативним обликовањем и сегментацијом ритмичких целина, јер је песник управо одсуством интерпункцијских знакова позвао читаоца на сатвораштво и препустио му интонационо моделовање, па самим тим размакао границе *intencio operis* и *intencio lectoris*. Употреба запете, као најбољине место наставе правописа, доведена је у везу и с облашћу синтаксе (интерпунгирањем односних реченица), као и са применом ширих знања из граматике (глаголских прилога у функцији реченичних кондензатора на примерима из дела А. Тишме и Б. Пекића). Указано је и на значај праћења измена и допуна ортографске норме, па је зато осмишљен диференцијални методички модел у коме је показана могућност компаративног приступа правописној материји (П 1993, П 2010). Уз то, мр И. Ђорђевић предлаже комбиновање правописних вежби и вежби усменог изражавања (на часовима редовне и додатне наставе), које се зарад потреба наставне праксе могу преобликовати и успешно примењивати (у целисти или парцијално) на часовима редовне, али допунске наставе, и то у различитим фазама часа. Посебна пажња посвећена је (а) диктату са допуњавањем, као начину неговања и развијања језичког стваралаштва ученика, а такође и (б) методичкој разради функционалне систематизације правописних знања применом мапа ума, те примени (в) информационо-комуникационих технологија и мобилних уређаја, чиме је кандидаткиња показала инвентивност и умеће наставног прилагођавања новим условима живота и околностима учења. Последње поглавље овог сегмента рада посвећено је васпитној, мотивационој и образовној функцији дидактичких игара у настави правописа, те је увежбавање поделе речи на крају реда приказано кроз призму двеју игара – *Коњићев скок* и *Правописне домене* (404–410).

У **III. Закључним разматрањима** (411–429) мр Ивана Ђорђевић сумира резултате истраживања, и то оним редоследом којим су поједина питања у њеном раду проблематизована: најпре се презентују исходи и закључци у вези са ученичким постигнућима показаним у анализираним писменим задацима, редом, према правописним областима (*Писма* /412/, *Изговор* /413/, *Гласовне промене и односи гласова* /413/, *Велико слово* /414–415/, *Спојено и одвојено писање речи* /415–416/, *Интерпункција* /416/, *Скраћенице* /417–418/, *Подела речи на крају реда* /418–419/, *Комбиновање правописних знакова и видова текста и слога* /419/, *Транскрипција* /419–421/). У овом делу рада размотрене су могућности употребе резултата истраживања и предложени могући правци будућих истраживања у овој области. У следећем наводу мр И. Ђорђевић препознајемо несумњиве квалитете дисертације који се, између осталог, огледају у разноликим могућностима презентованог материјала, као и у полифункционалности методичких апликација: „Сматрамо да је резултате истраживања ортографске норме у писменим задацима ученика средњих школа могуће применити у свим фазама методичког практичног деловања у настави правописа. Могуће их је применити у усавршавању наставног програма, приликом дефинисања циљева и задатака наставе језика, као и при избору правописног садржаја. Разматрани примери из писмених задатака могу се искористити у истом или прилагођеном облику за састављање приручника, могу да послуже и за даља истраживања у области језичког испољавања средњошколаца, или се искористити у наставној

практици за вежбања [...]” (428). Драгоцена су и ауторкина запажања којима отвара перспективу будућих истраживања. Ова истраживања би се, према ауторкиним речима, могла бавити унапређивањем компетенција наставника у модерној настави правописа, проблемима мотивације (наставника и ученика), а такође и побољшањем укупне друштвене и културне климе, чиме би се адекватно оформила и утврдила свест носилаца српског језика као матерњег о значају поштовања ортографске нормe (428–429). Правопис ауторка сматра једном од приоритетних области наставе „која мора бити уређена и примењивана у пракси у свим друштвеним сегментима – једино се на тај начин може остварити функционална писменост свакога од нас и показати брига о језику” (429).

У **Прилогу** (453–487) је дат табеларан приказ заступљености и фреквентности ортографских грешака у писменим задацима ученика средњих школа. Укупни резултати представљени су у осам прегледних табела, од којих свака садржи више од 400 података. У њима су презентовани: (1) укупан број правописних грешака и њихова процентуална заступљеност у писменим задацима средњошколца (према школском усмерењу, узрасту и успеху ученика на писменим задацима), (2) заступљеност и фреквентност грешака у једном писменом задатку средњошколца према свим испитиваним категоријама, (3) укупан број различитих типова ортографских грешака према тематској оријентацији писмених задатака.

Закључак Комисије је да су сви елементи докторске дисертације мр Иване Ђорђевић реализовани у складу с научним стандардима.

VI Списак научних и стручних радова који су објављени или прихваћени за објављивање на основу резултата истраживања у оквиру рада на докторској дисертацији

Ђорђевић 2012: Ивана Ђорђевић, „Скраћенице у писменим задацима ученика средњег образовања”, *Истраживања у педагогији* 2/1, Вршац: Висока школа струковних студија за образовање васпитача „Михаило Палов” и Српска академија образовања у Београду, 179–195.

Ђорђевић 2012а: Ивана Ђорђевић, „Измене и допуне Правописа Матице српске у додатној настави српског језика у средњој школи”, *Методички видици*, бр. 3, Нови Сад: Филозофски факултет, 91–117.

Ђорђевић 2012б: Ивана Ђорђевић, „Тематика средњошколских писмених задатака у школској 2010/11. год. (први део)”, *Школски час српског језика и књижевности* XXIX/1, 52–63.

Ђорђевић 2012в: Ивана Ђорђевић, „Тематика средњошколских писмених задатака у школској 2010/11. год. (други део)”, *Школски час српског језика и књижевности* XXIX/2, 16–26.

Ђорђевић 2012г: Ивана Ђорђевић, „Тематика средњошколских писмених задатака у школској 2010/11. год. (трећи део)”, *Школски час српског језика и књижевности* XXIX/3–4, 48–57.

Ђорђевић 2013: Ивана Ђорђевић, „Употреба језичких игара у настави правописа”, *Методички видици*, бр. 4, Нови Сад: Филозофски факултет, 75–91.

Ђорђевић 2014: Ивана Ђорђевић, „Могућности примене појмовних метафора (когнитивног приступа) за унапређивање наставе правописа”, *Истраживања у педагогији* IV/1, Вршац: Висока школа струковних студија за образовање васпитача „Михаило Палов” и Српска академија образовања у Београду, 130–143.

Ђорђевић 2014а: Ивана Ђорђевић, „Ортографске грешке у писменим задацима као смернице за унапређивање културе изражавања ученика и побољшање наставе писања”, *Педагошка стварност: часопис за школска и културно-просветна питања* 60/1 [ур. Радован Грандић], Нови Сад: Савез педагошких друштава Војводине, 83–95.

VII ЗАКЉУЧЦИ ОДНОСНО РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Истраживање кандидаткиње мр Иване Ђорђевић обухвата веома богат и пажљиво одабран корпус састављен од 3135 школских писмених задатака (из 1000 вежбанки) писаних током школске 2010/11. године, који су били предмет свестране анализе поштовања ортографске норме. Резултати и закључци до којих је докторандкиња применом методолошки адекватних поступака дошла у значајној мери су допринели да се изгради веома широка, прецизним подацима богата слика стања наставне праксе у средњим школама и наставних постигнућа у области правописа. У том смислу ово истраживање представља добру основу за евалуацију до сада преовлађујућих методичких модела средњошколске наставе, као и актуелних постигнућа ученика. Закључци које кандидаткиња презентује веома су драгоцени јер нуде свеобухватан увид у слабости наставе, а исходи анализе у целини, као и у прецизно изнетим детаљима послужили су као валидно полазиште у креирању иновативних, занимљивих и ефикасних методичких приступа. Квалитет наставних апликација огледа се у томе што је њихова применљивост веома висока у свим средњим школама, без обзира на образовни профил. Приликом пројектовања наставних приступа кандидаткиња је уважавала све наставне принципе и водила рачуна о адаптабилности апликација, па и њихових сегмената различитим наставним условима. Зато ови модели имају и мотивациони потенцијал како за ученике, тако и за наставнике који их могу користити у свим деловима часова, прилагођавати потребама својих ученика, а такође и развијати, што их чини ваљаним, научно заснованим методичким полазиштем модернизације наставе правописа.

Грађење практичног приступа захтевало је изузетно обиман рад на детаљном прегледу и анализи корпуса, а потом и пажљиву организацију, структурисање и тумачење добијених података, при чему је мр Иване Ђорђевић дошла до следећих закључака који се тичу успешности ученика, показаних знања, али и слабости у развоју ортографске компетенције:

- *Писма.* У својим писменим задацима ученици првенствено употребљавају ћирилично писмо (у 87,81% задатака), али грешаке су забележене у употреби оба писма, као и у означавању бројних вредности (УПЗ = 6,86%). Од тога више од половине грешака отпада на писање ћириличких слова (51,3%). Полазећи од најфреквентнијих, оне се могу класификовати у три групе: (1) грешке које су последица утицаја латиничког писма, (2) неправилна употреба великих слова са циљем истицања комуникативно и информативно важних делова исказа (или читавих исказа), (3) појава тзв. *средњег слова*, као сигнала непознавања ортографске норме. Када је реч о употреби латиничког писма, ученици најчешће греше тако што уместо латиничног *d* користе диграм *dj* (*izadjem, *iznenadjujući), а у означавању бројних вредности, ученици обично греше у употреби арапских бројева, знатно ређе приликом писања римских бројева. Проблем често представља лош и/или нечитак рукопис, стога мр И. Ђорђевић предлаже да се приликом припрема за писање, али и током исправка писмених задатака посебна пажња посвети лепом и читком рукопису, а такође и ваљаној организацији текста.

- *Изговор.* Будући да већину испитаника чине екавци, фреквентност овог типа грешака је ниска (УПЗ = 0,25%), а оне се најчешће јављају у насловима књижевних дела писаних ијекавским изговором (**Горски венац*), као и у цитатима из ових дела.

- *Гласовне промене и односи гласова.* Укупна процентуална заступљеност грешака од 8,19% наизглед се може чинити задовољавајућом, али чињеница да се такве грешке безмало у једнаком броју јављају у свим разредима средњих школа открива да знања (стечена у основној школи) стагнирају. Уз то, овакве грешке су показатељ недовољне корелације области фонетике, фонологије, морфофонологије и творбе речи са наставом правописа, али и ниске заступљености говорних вежби, те њихова корекција захтева осмишљање синергетског плана вежби, уз креативну примену комуникативног приступа.

- *Велико слово.* Од укупног броја забележених грешака у писменим задацима средњошколаца десетина се односи на погрешно писање великог слова (УПЗ = 9,34%), а једна од најфреквентнијих грешака јесте непримерена употреба мајускула (нпр.*1. Јануар). Греша се и приликом писања властитих имена, назива историјских догађаја, књижевних епоха и др. Подробнија анализа грешака открила је да су њихови доминантни узроци (а) утицај страних језика (посебно енглеског) на српски и (б) неповољан утицај електронских медија. С обзиром на то да се ентитети и појмови чија се имена и називи пишу великим словом предмет проучавања различитих наука,

методичке поступке усмерене на повишавање степена знања треба тражити и остваривати уз корелативне односе с облашћу књижевности, али и са другим наукама: историјом, географијом, ликовном и музичком културом, хемијом и др., при чему се препоручују стратификоване вежбе различитих типова и методички модели прилагођени узрасту и образовном профилу ученика.

- *Спојено и одвојено писање речи.* Имајући у виду забележен квантум грешака (917, тј. УПЗ = 11,02%), састављеном и растављеном писању глагола, предлошких спојева са именицама, као и спојеном и одвојеном писању речце *не* с другим врстама речи треба у наставној пракси приступити много пажљивије. Највећи број овог типа грешака односи се на погрешно спајање речце *не* с глаголским облицима (*неучим, *нетрпим и сл.). Процењено је да су поменуте грешке последица инертних и некреативних наставних поступака, запостављања наставе правописа у средњој школи, те неповољног утицаја различитих облика медијски посредоване писмене комуникације.

- *Интерпункција.* Интерпункција је област у којој су ученици показали најслабија постигнућа (УПЗ = 53,93%). Највише се грешки у употреби запете, при чему се овај интерпункцијски знак најчешће изоставља, а нешто су ређе грешке у употреби тачке. Истовремено, ови подаци показују да се у средњим школама недовољно негује култура усменог изражавања (уп. сегментирање усменог исказа), а такође и да су знања из области синтаксе незадовољавајућа. Зато се у дисертацији мр Иване Ђорђевић предлажу вежбе базиране на комбиновању корелацијског и комуникативног приступа, и то на пробраним примерима из књижевних дела, али и у оквиру лингвометодичких текстова преузетих из других функционалних стилова. Такође треба нагласити да је поређење заступљености интерпункцијских грешака с оценама којима су ти писмени задаци вредновани показало да се наставници попустљиво односе према грешкама овога типа, чиме доприносе маргинализацији правописних знања. Стога, уз корективне поступке и ефикасније моделе спајања наставе језика с наставом правописа, ваља радити и на унапређењу педагошке компетенције наставника, од које увелико зависи обликовање ставова ученика, па и повишавање њихове мотивације за рад и напредак у овој области.

- *Скраћенице.* На веома мали број грешака овог типа (УПЗ = 0,88%) свакако је утицала природа корпуса, али се неке елементарне грешке у писању домаћих скраћеница могу сматрати довољним разлогом за примену континуираних, посебно осмишљених вежби усмерених на унапређивање функционалне писмености.

- *Подела речи на крају реда.* Иако је процентуална заступљеност грешака у подели речи на крају реда мала (УПЗ = 2,76%), овој правописној теми треба посветити више пажње, јер се лоша усвојеност знања очитује у систематском избегавању поделе речи на крају реда; ученици то чине на различите начине: прелазећи линије маргине, збијајући текст, повећавајући размак између речи и сл., а све то показује да су веома несигурни у примени правописних правила, стога би од првог разреда средње школе ово градиво требало повезивати са наставом фонетике и морфофологије.

- *Комбиновање правописних знакова и видова текста и слога.* Већина грешака овога типа односи се на сегментирање текста писмених задатака и на обликовања пасуса (97,36%; УПЗ = 5,47%). Ученици највише греше у подели разраде, тј. главног текста на пасусе, што је последица навике стечене у основној школи да се текст механички дели на увод, разраду и закључак. Упознавање наративне структуре текста и слободнијих, тематски и садржајно условљених композиционих образаца и модела организације текста може помоћи да се форма боље усклади са мотивским и идејним слојем састава.

- *Транскрипција.* Премда податак о честости овог типа грешака не указује на алармантну ситуацију (УПЗ = 1,30%), кандидаткиња указује на чињеницу да овом сегменту правописних знања треба приступити инвентивније, уз успостављање корелацијских веза с наставом књижевности, чији садржаји нуде обиље материјала за креирање занимљивих вежби (412–420).

- Сумирајући резултате анализе ортографских грешака према испитиваним категоријама (правописна област, узраст ученика, школско усмерење, успех ученика на писменим задацима), мр Иване Ђорђевић дошла је до следећих закључака (421):

- Функционална писменост ученика у нашим средњим школама је на незавидном нивоу (сваки ученик начини у просеку три правописне грешке у једном писменом задатку, од којих се најмање једна тиче употребе запете).

- Ученици у писменим задацима највише греше у интерпункцији, спојеном и одвојеном писању речи и употреби великог слова, па су то правописне области које треба темељније обрађивати и у настави и у методичкој литератури.
- Највише проблема у области правописа (и на правописним тестовима и у писменим задацима) имају ученици другог разреда, а укупан број грешака првака и матураната безмало је исти, што показује да правописно знање у средњој школи стагнира, односно да је настава правописа умногоме занемарена.
- Диференцијација наставних програма средњих стручних школа и гимназија битно утиче на ниво знања ученика из области ортографије, понајпре због недопустиво малог броја часова из предмета *Српски језик и књижевност* у стручним школама, у оквиру којих је тешко постићи квалитетну реализацију обраде, обнављања, систематизације и вежбања из свих предметних области.
- Успех ученика на писменим задацима није увек у складу са правописним знањем и умењем које ученици показују у писменим задацима, што потврђује чињеница да су ортографске грешке безмало у истој мери заступљене у задацима ученика који на писменим задацима добијају оцене добар (3) и врло добар (4).
- Узроци јављања доминантних типова грешака у писменим задацима су бројни и разноврсни: (а) непознавање и неразумевање правописних правила, (б) утицај страних језика и електронске комуникације на писани израз ученика, (в) нехајан однос ученика према писменим задацима, (г) наставна пракса у којој се не инсистира на развијању функционалне писмености ученика, (д) недостатак уџбеничке литературе, (ђ) недовољна повезаност наставе језика и књижевности са наставом ортографије, (е) попустљивост наставника према правописним грешкама, (ж) апсолутизација фонетског начела, (з) слабо неговање усменог говора. Зато управо ове податке, добијене путем опсежне и детаљне анализе обимног корпуса, треба користити као методолошки ослонац приликом отклањања слабости наставе и осмишљања савремених, продуктивних методичких модела са циљем побољшања знања из правописа (421–422).
- Посматрајући тематски слој писмених задатака, ауторка запажа да је безмало половина забележених тема (45,4% од укупно 280 забележених тема) усмерена на градиво из књижевности (карактеризацију ликова, мотивску структуру, идејни слој дела и сл), а међу њима има и таквих које се могу оценити као веома захтевне, па стога недовољно усаглашене са способностима средњошколаца; с друге стране, такозване слободне теме већином су окренуте надањима, маштањима и различитим интересовањима ученика, али се од ученика ретко тражи да изнесу и образложе властити став у вези са искуствима из свакодневног живота.
- Ученици праве више ортографских грешака у писменим задацима (и у њиховим насловима) у којима обрађују теме из градива но у случајевима када се опредељују да писмене задатке пишу на слободне теме, а разлог томе јесте неразвијена навика читања и недовољно коришћење секундарне литературе приликом припремања за писање писмених задатака.
- Важна запажања односе се на доминацију традиционалних приступа у исправљању писмених задатака (нпр. кориговање грешака у тексту, недовољно осамостаљивање ученика у примени корективних метода и сл.), а у многим случајевима уочен је површан, попустљив однос према ортографским мањкавостима задатака; стога кандидаткиња пут према побољшању успеха види у унапређивању и усавршавању методологије рада на часовима посвећеним припреми и исправку писмених задатака и закључује: „Инвентивне припреме за писање писмених задатака видимо у интензивираној примени комбинованих усмених и правописних вежби у којима треба искористити преимућства комуникативног приступа“, а зарад ефикаснијег континуираног праћења, идентификовања фреквентних ортографских грешака ученика, њихове класификације и продуктивније систематизације знања предлаже увођење *правописног дневника* у наставну праксу, као и инвентивних, разноврсних методичких приступа који подразумевају интегративне поступке са циљем обједињавања знања из области наставе језика и књижевности.

VIII ОЦЕНА НАЧИНА ПРИКАЗА И ТУМАЧЕЊА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА НАПОМЕНА:

На основу свеобухватног разматрања обимне грађе, резултата њене статистичке и дескриптивне обраде, те аналитички изведених закључака који су пажљиво инплементирани у понуђеним, креативно осмишљеним методичким моделима намењеним унапређивању наставе правописа у средњој школи, Комисија је закључила да је дисертација мр Иване Ђорђевић *Ортографска норма у писменим задацима ученика средњих школа као путоказ модерне наставе правописа* широко захватила актуелне проблеме који се тичу не само савремене наставне праксе, већ и теоријских поставки методике наставе српског језика. Добар методолошки приступ доследно је примењен у свим фазама истраживања, обраде и интерпретације података, а резултати су прегледно и јасно представљени, у складу са захтевима научних истраживања у домену филолошких и педагошких научних дисциплина.

Задацима које је себи поставила кандидаткиња мр Ивана Ђорђевић приступила је озбиљно, темељито проучивши релевантну, већином домаћу научну литературу из области Методике наставе српског језика, а такође се ослањала и на значајне (домаће и стране) радове и студије из области психологије, педагогије, лингвистике, когнитивних наука, као и на савремена социо-културна истраживања комуникације путем електронских медија. Стога су добра теоријска и искуствена подлога резултирале ваљаним методолошким приступом.

Мр Ивана Ђорђевић пажљиво је проучила предмет свог истраживања и литературу која се на њега односи, систематски и темељно испитала корпус и добро утемељила и организовала његову анализу. Начин приказа и тумачења резултата показују сталну практичну перспективу којој ауторка тежи, како у интерпретацији резултата, тако и приликом конципирања предлога за измену затеченог стања у настави. Њена оригинална запажања одликују се јасним, конкретним и прецизним научним језиком: о ортографским проблемима расправља се стручно и критички, тако да дисертација даје, с једне стране, пресек актуелног стања наставе правописа и правописних знања средњошколаца, а такође нуди и методички утемељене приступе усмерене на унапређење наставне праксе. Кандидаткиња покреће, а потом и даје одговоре на изазовна питања наставне праксе и методике наставе српског језика, и то у складу са инхерентним својством интердисциплинарности ове науке. Стога Комисија посебно цени креативност коју је показала приликом повезивања наставе правописа са другим областима предмета Српски језик и књижевност, као и апликације у којима су показане до сада занемарене могућности међупредметних корелација. Из докторандкињиних закључака, али из општег приступа произилази неопходност подизања опште свести о значају поштовања ортографске норме, екстериоризацији и јасном формулисању циљева наставе, који, уграђени у савремене методичке моделе с обележјима комуникативног приступа, треба да постану делатан сегмент мотивационих поступака и стремљења свих чинилаца и учесника у наставном процесу. Значајно је истаћи и зналачку интерпретацију материјала добијеног помоћу умесно сачињених анкета, захваљујући којима је истраживање добило вишедимензионалан карактер – правопис, настава правописа, школска постигнућа и перспективе унапређења наставног рада посматрају се из визуре наставника и ученика, дакле, из угла наставне праксе, али се не запостављају теоријске импликације које имају функционалну вредност, посебно у домену сачињавања уџбеника и школских приручника, а такође нуде вредна запажања у погледу кориговања наставних планова и програма.

Дисертација мр Иване Ђорђевић *Ортографска норма у писменим задацима ученика средњих школа као путоказ модерне наставе правописа* представља значајан допринос методици наставе српског језика, а посебно настави правописа, јер до сада у научној литератури није било овако детаљног увида у правописну исправност школских писмених задатака ученика средњих школа. Искрпно, обимно и промишљено спроведено истраживање богато је и многобројним релевантним и оригиналним увидима, као и иновативним закључцима који имају наглашен емпиријски аспект. Стога Комисија сматра да је дисертација мр Иване Ђорђевић резултат самосталног научног рада кандидаткиње која је у потпуности овладавала методологијом научног и методичког истраживања.

X ПРЕДЛОГ:

На основу укупне оцене дисертације, Комисија предлаже Наставно-научном већу Филолошког факултета у Београду да прихвати позитивну оцену докторске дисертације коју је мр Ивана Ђорђевић предала под насловом *Ортографска норма у писменим задацима ученика средњих школа као путоказ модерне наставе правописа* и да се кандидату одобри приступ усменој одбрани рада.

ЧЛАНОВИ КОМИСИЈЕ

1. Др Драгана Вељковић Станковић, ванредни професор (ментор)
Филолошки факултет у Београду
2. Др Вељко Брборић, ванредни професор (председник)
Филолошки факултет у Београду
3. Др Љиљана Петровачки, редовни професор (члан)
Филозофски факултет у Новом Саду